

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

4-maxsus
son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 5/4 (5) – 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Abduraxmonov Mirsaid Muzaffarovich</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING HUQUQIY ASOSLARI YARATILISHI	10-16
<i>Atamuratova Dilafroz</i> TURKISTON VAQTLI MATBUOTI TARIXI: XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARI	17-22
<i>Abdushukurova Iqbol</i> TARIXIY KVESTLARNI TASHKIL QILISH USULLARI	23-27
<i>Redjapov Doniyor</i> JANUBIY OROLBO'YI AHOLISI HARBIY SAN'ATINING TARIXIY ILDIZLARI XUSUSIDA	28-31
<i>Sultanov Samandar</i> QUYI ZARAFSHON VODIYSI GEOGRAFIK XUSUSIYATI: PALEOEKOLOGIYASI JARAYONLARIGA DOIR BA'ZI CHIZGILAR	32-35
<i>Matyakubov G'ayrat</i> XORAZM VOHASIDA IJTIMOIIY-IQTISODIY VA ETNIK-MADANIY MUNOSABATLAR RIVOJLANISHIGA DOIR BA'ZI CHIZGILAR (XIII-XV ASRLAR).....	36-39
<i>Eshkuvatov Muhammad Keldiyor o'g'li</i> MARKAZIY OSIYO BOZORLARI (XIX ASR YEVROPALIK SAYYOHLAR NIGOHIDA)	40-45
<i>G'aniyev Mirjalol</i> QADIMGI TURKLARDA IJTIMOIIY HAYOT	46-51

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Abdullaev Altinbek</i> KORXONALARDA UN MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQRARISH LOYIHASI BOSH BYUDJETINING METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH	52-66
<i>Latipov Ashur Ali, Umarova Muzira</i> INVESTITSIYA STRATEGIYASI VA UNING MENEJMENTDAGI O'RNI	67-71
<i>Rustamova Sayyora</i> STRATEGIK BOSHQARUV-RAQOBAT USTUNLIGINING ASOSI	72-77
<i>Буранова Лола, Арипова Азиза</i> РАЗВИТИЕ ИНСТРУМЕНТА ДОСУДЕБНОГО РАЗРЕШЕНИЯ НАЛОГОВЫХ СПОРОВ	78-87
<i>Maxkamov Navruzjon Tuxtamishovich</i> KORXONALAR BOSHQARUVIDA "YASHIL" IQTISODIYOT TAMOIYLLARINI QO'LLASH AHAMIYATI	88-94

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Saidov Hakim G'afurovich</i> TALABALARNI HARBIY VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH – DAVLAT SIYOSATI DARAJASIDA	95-98
<i>Kadirova Ziyoda</i> ILMIY IJODNING IJTIMOIIY, MADANIY VA TARIXIY O'LCAMLARI	99-104

<i>Muzaffarov Navruzxon Baxronovich</i> SHAYX XUDOYDOD VALINING INSON VA OLAM MUNOSABATLARIGA OID QARASHLARINING FALSAFIY TAHLILI	105-108
<i>Raxmatova Mexrinoz Majitovna</i> YOSHLAR MA'NAVIY SALOHİYATINI YUKSALTIRISH BORASIDAGI DAVLAT SIYOSATINING NAZARIY-HUQUQIY VA FALSAFIY ASOSLARI	109-113
<i>Karimova Lola Muzafarovna</i> IJTIMOIY MOBILLIK NAZARIYASIGA YONDASHUVLARNING TARIXIY TAHLILI	114-119
<i>Jumayeva Shahlo Suyunovna</i> JAN POL SARTRNING EKZISTENSIAL FALSAFASIDA ERKINLIK VA YOLG'IZLIK MASALALARINI YORITISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	120-125
<i>Djurayev G'olib</i> JAN POL SARTR VA ALBER KAMYU FALSAFIY QARARSHLARIDA ERKINLIK MASALASI	126-130
<i>Rajabov O'tkirjon</i> KONSENSUS MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA "TEMUR TUZUKLARI" ASARINING AHAMIYATI	131-134
<i>Bekmuhammadova Sabrina Ismoil qizi</i> GENDER ZO'RAVONLIGIGA QARSHI KURASH CHORALARI	135-139
<i>Xudoykulov Azamat, Beshimova Aziza</i> MA'NAVIY BARKAMOL INSON TUSHUNCHASI VA UNING MOHIYATI	140-144

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Abduganiyeva Djamila Rustamovna</i> MACHINE TRANSLATION POST-EDITING THROUGH A HERMENEUTIC LENS	145-151
<i>Murtazayeva Xadicha</i> INGLIZ VA O'ZBEK TIBBIY TERMINOLOGIYASINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI	152-155
<i>Несунбаева Саодатхан</i> ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕДАЧИ АМЕРИКАНСКИХ ДИАЛЕКТИЗМОВ И ПРОСТОРЕЧИЙ В РУССКИХ ПЕРЕВОДАХ "ТОМА СОЙЕРА"	156-160
<i>Axmedjanova Farida, Toirova Shohida</i> XX ASRDA AYOL OBRAZINING SHAKLLANISHI VA TARAQQIYOTI	161-165
<i>O'rinova Shoxsanamxon Nosirjon qizi</i> TAHDID NUTQIY AKTLARI: LINGVOPRAGMATIK TAHLIL VA MENASIV KOMMUNIKATSIYA XUSUSIYATLARI	166-170

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Salaev Nodirbek</i> PENITENSIAR TIZIM VA UNING DAVLAT BOSHQARUVIDAGI O'RNI	171-178
<i>Турсунов Ойбек Батирович</i> МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СОТРУДНИЧЕСТВА ГОСУДАРСТВ РЕГИОНА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ	179-184
<i>Xakimova Inobatxon</i> XOTIN-QIZLAR HUQUQLARINING XALQARO HUQUQ DOIRASIDA SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI	185-191

<i>Мардонов Амиржон Шерзод угли</i> ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ ПРИ ПРИМЕНЕНИИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СИСТЕМЕ БАНКОВСКОГО СКОРИНГА	192-202
<i>Jonuzoqova Yulduz Izzatulla qizi</i> AXBOROT TEXNOLOGIYALARI SOHASIDAGI TRANSMILLIY JINOYATLARGA QARSHI KURASHISHDA KONVENSIONAL VA INSTITUTIONAL MEKANIZMLARNI TAKOMILLASHTIRISH	203-207
<i>Xolmo'minov Shavkat Jumaevich</i> EKOLOGIK XAVFSIZLIKNI HUQUQIY TA'MINLASH SOHASIDAGI MUHIM TASHABBUSLAR VA ULARNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	208-215
<i>Khudayberganova Nigina To'liqin qizi</i> THE NOTION AND CODIFICATION OF THE LAW ON SPECIAL MISSIONS IN INTERNATIONAL LAW	216-221
<i>Саидов Бобур Бахромжонович</i> МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В ВОПРОСАХ ИНТЕРНЕТ-ЮРИСДИКЦИИ: ТЕНДЕНЦИИ УНИФИКАЦИИ ПРАВОВЫХ НОРМ И ПЕРСПЕКТИВЫ УЧАСТИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН В ГЛОБАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМАХ РЕГУЛИРОВАНИЯ ...	222-229
<i>Normurodova Behro'za Xolmo'minovna</i> RAQAMLI DALILLARNI TO'PLASH VA TAHLIL QILISHDA INTERPOL VA EUROPOL TAJIRIBASI: O'ZBEKISTON UCHUN AMALIY AHAMIYATI	230-236
<i>Qilichova Kamola Luqmonxon qizi</i> DINIY MAZMUNDAGI MATERIALLARNI QONUNGA XILOF RAVISHDA TAYYORLASH, SAQLASH, OLIB KIRISH VA TARQATISH JINOYATLARINING YURIDIK TARKIB BELGILARI	237-248
<i>Shagilov Pulatbek Koptleuovich</i> BEZORILIKNING VIRTUAL YUZI: HUQUQIY BAHOLASH VA JAVOBGARLIK MASALALARI	249-256
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Imomov Sirojiddin Ilxomovich</i> SPORT FAOLIYATI MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHDA KASBIY-PEDAGOGIK TA'MINOTINING AHAMIYATI	257-263
<i>Khayrova Madina Rasimovna</i> NATYURMORT JANRIDA ISHLAGAN RASSOMLAR ASARLARINING REKONSTRUKTIV TAHLILI	264-269
<i>Mirkasimova Zilola Alisherovna</i> MAKTABGACHA YOSHDA NUTQ RIVOJI BOSQICHLARI	270-273
<i>Xudaykulova Shaxlo Mamaniyozovna</i> AXLOQIY RIVOJLANISH VA NEYROPEDAGOGIK USULLARNING O'ZARO TA'SIRI	274-278
<i>Shakirova Dildora Abdumalikovna</i> NODAVLAT OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM SIFATINI XORIJIY VA MILLIY TAJRIBA ASOSIDA BAHOLASH	279-285
<i>Djurayeva Nargis Narkulovna</i> TABIY FANLAR DARSLARINI TASHKIL ETISHDA INTENSIV METODLARNING QO'LLANILISHI	286-290

Baltayeva Ma'mura, Davletova Bikajon

MEDIA LITERACY TEACHING METHODOLOGY	291-294
---	---------

12.00.00 – YURIDIK FANLAR – LAW**Received:** 05 May 2025**Accepted:** 15 May 2025**Published:** 30 May 2025*Article / Original Paper***THE PENITENTIARY SYSTEM AND ITS ROLE IN STATE GOVERNANCE****Salaev Nodirbek Saparbaevich**

Professor, Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption Studies

Tashkent State University of Law,

Doctor of Sciences in Law

E-mail: salaev.nodirbek@gmail.com

Abstract. This article examines the concept of the penitentiary system, tracing its historical development and analyzing its role within the criminal-executive legislation of the Republic of Uzbekistan. The author explores the penitentiary system from structural-legal, socio-economic, and political perspectives. Additionally, the article discusses the functions of penitentiary institutions, their contribution to ensuring social justice, and their significance in combating crime. Drawing upon international experiences, the study proposes methods to enhance the effectiveness of the penitentiary system.

Keywords: penitentiary system, criminal-executive system, penology, execution of punishment, deprivation of liberty, social justice, penal policies, public safety, crime prevention, criminal law.

PENITENSIAR TIZIM VA UNING DAVLAT BOSHQARUVIDAGI O'RNI**Salayev Nodirbek Saparbayevich**

Toshkent davlat yuridik universiteti

Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasi professori,
y.f.d.

Annotatsiya. Ushbu maqolada penitensiar tizim tushunchasi, uning tarixi, rivojlanish yo'nalishlari va O'zbekiston Respublikasining jinoyat-ijroiya qonunchiligidagi o'rni tahlil qilinadi. Muallif penitensiar tizimni tarkibiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy jihatlaridan kelib chiqib ko'rib chiqadi. Shuningdek, maqolada penitensiar muassasalarning vazifalari, ularning ijtimoiy adolatni ta'minlashdagi roli va jinoyatchilikka qarshi kurashdagi ahamiyati yoritiladi. Maqolada xalqaro tajribaga murojaat qilingan holda penitensiar tizimning samaradorligini oshirish yo'llari ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: penitensiar tizim, jinoyat-ijroiya tizimi, penologiya, jazo ijrosi, ozodlikdan mahrum qilish, ijtimoiy adolat, jazo siyosatlar, jamiyat xavfsizligi, jinoyatchilik profilaktikasi, jinoyat huquqi.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5SI4Y2025N28>

Ko'plab davlatlar, xususan AQSH va aksariyat G'arbiy Yevropa davlatlari zamonaviy penitensiar tizimlarining paydo bo'lishiga jazo tayinlash va uni ijro etishga oid jinoyat huquqining ijtimoiy maktabi g'oyalari, shuningdek, penologiya hamda penitensiar tizimga oid ilmiy qarashlarning vujudga kelishi o'z ta'sirini ko'rsatgan.

O'zbekiston Respublikasining amaldagi jinoyat-ijroiya qonun hujjatlarida «penitensiar tizim», «penitensiar muassasa», «penitensiar siyosat» atamaları qo'llanilmagan. Respublikamizda jinoyat-ijroiya qonunchiligining rivojlanish bosqichlarida ushbu

tushunchalarga muqobil atamalardan foydalanib kelingan: mehnat-axloq tuzatish tizimi, jinoiy jazolarni ijro etish tizimi, jazoni ijro etuvchi muassasalar tizimi, ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazoni ijro etuvchi organlar tizimi va h.k.

Penitensiarizm uzoq tarixga ega bo'lib[1], ushbu so'z lotincha «poenitentia» – tavba qilish so'zidan olingan bo'lib, jazoni ijro etish tizimi[2] mazmunini anglatadi. Bugungi kunda “penitensiar tizim” atamasi ikki holatda keng qo'llanib kelinmoqda: 1) jinoiy jazolarni ijro etish tizimini tadqiqot qilishga oid ishlarda[3]; 2) xalqaro huquqiy hujjatlarda, jumladan, BMT Bosh Assambleyasi tomonidan tasdiqlangan Mahkumlar bilan muomala qilishning minimal standart qoidalari (1955-yil)[4], Yevropa penitensiar qoidalari (1987)[5] va boshqalar.

Olimlar tomonidan mazkur tizimga oid turli fikrlar bildirilgan. Jumladan, I.Kamaliyeva davlat va jamiyat rivojlanishida penitensiar tizimni ijtimoiy normalarni tartibga solib turuvchi elementlardan biri sifatida tavsiflaydi[6]. Aksariyat olimlar tomonidan penitensiar muassasalar va penitensiar tizim deganda, ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazoni ijro etuvchi organlar va muassasalar tizimi tushuniladi[7]. Bizningcha ushbu ta'rifda penitensiar tizim tushunchasi tor talqin qilingan. M.Melentevaning fikricha, penitensiar tizim – bu mahkumlarni turmalarda saqlash tizimi emas, balki ijtimoiy adolatni ta'minlash, mahkumni axloqan tuzatish va jinoyatchilikning oldini olish maqsadida mahkumlar bilan muomala qilishga oid usul va vositalarni qamrab olgan ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazoni ijro etish bilan bog'liq barcha choralari tizimi hisoblanadi [8].

Xuddi shuningdek, V.Spitsnadel, S.Velejev, S.Salomatini penitensiar muassasalar va penitensiar tizim deganda, ozodlikdan mahrum qilish tarzidagi jazoni ijro etuvchi organ va muassasalarni tushunishadi [9]. Bizningcha mazkur yondashuv ham penitensiar tizim tushunchasiga nisbatan tor yondashuvdir.

Aksariyat olimlar tomonidan penitensiar tizim «huquqni muhofaza qiluvchi organlar tizimi» yoki «sud tizimi» tushunchasiga singdirib yuboriladi va alohida e'tirof etilmaydi. Bizningcha, bunday yondashuv ham to'g'ri emas. Aslida, penitensiar tizim jamiyatda qonuniylarni mustahkamlash, jinoyatlarning oldini olish va jinoyat sodir etgan shaxslarni axloqan tuzatish bilan bog'liq kompleks tadbirlarni qamrab olgan alohida tizim hisoblanadi.

Ayrim olimlar penitensiar tizim atamasiga nisbatan tor va keng yondashuvni tahlil qilgan holda penitensiar tizim barcha turdagi jinoiy jazolarni ijro etuvchi davlat organlari va muassasalarini, mahkumlarni axloqan tuzatish maqsadiga erishishni ta'minlaydigan tashkiliy-huquqiy, ijtimoiy va jamoat tuzilmalarini o'z ichiga olishini[10] ta'kidlaydi. T.Sinelnikova ham bugungi kunda penitensiar tizim deganda, nafaqat ozodlikdan mahrum qilish jazosi, balki jinoiy jazolarni ijro etuvchi barcha tuzilmalar tizimini tushunish lozimligini[11] qayd etadi. A.Ovchinnikova tomonidan ham shu mazmundagi fikr bildiriladi[12].

Lekin guvohi bo'layotganimizdek, ushbu ta'riflarning hech biri mazkur tushuncha haqida aniq va to'liq tasavvur paydo bo'lishiga zamin yaratmaydi. Ushbu ta'riflarning turlicha ekanligini inobatga olsak, haqli savollar tug'iladi: birinchidan, aslida penitensiar tizim nima, ikkinchidan uning jinoyat-ijroiya tizimidan farqi bormi yoki yo'qmi, uchinchidan, nima sababdan dunyoning aksariyat rivojlangan davlatlarida jinoyat-ijroiya tizimini penitensiar tizim deb atash odat tusini olgan va hokazo.

Demak, birinchi masalaga oydinlik kiritadigan bo'lsak, yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib aytish mumkinki, “Penitensiar tizim – bu jinoiy jazolar va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralari ijro etuvchi davlat organlari va muassasalarini hamda ularning mahkumlarni axloqan

tuzalishi va qayta ijtimoiylashuvi maqsadiga erishishga qaratilgan tarbiyaviy-axloqiy, pedagogik-psixologik, siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va boshqa faoliyat yo'nalishlarini o'z ichiga qamrab olgan tizim"dir.

"Penitensiar tizim" atamasi ilmiy muomalada va umumiy ma'noda qo'llash uchun zarur, chunki u jinoiy jazolarni ijro etish subyektlari, mahkumlarni axloqan tuzatishda ishtirok etadigan tashkiliy-huquqiy, ijtimoiy va jamoat tuzilmalarini to'liq belgilash imkonini beradi.

Shu tariqa ikkinchi va uchinchi masalalarga o'z-o'zidan oydinlik kiritiladi. Ya'ni, gap jinoyat-ijroiya tizimidan farqi hamda jinoyat-ijroiya tizimini penitensiar tizim deb atalishi haqida ketmoqda. Bizningcha, "jinoyat-ijroiya" atamasi, garchand jazo ijrosini nazarda tutsa ham, lingvistik nuqtai nazardan unchalik aniq emas. Mohiyatan ushbu tushuncha aynan jazolar ijrosini anglatadi, shu sababli ushbu tushunchani kodeks nomlanishida belgilanishi ham to'g'ri emas. Bizning fikrimizcha, "Jinoyat-ijroiya kodeksi" so'zlarini "Jinoiy jazolarni ijro etish kodeksi" deb o'zgartirish to'g'ri bo'ladi. Shuningdek, ilmiy va amaliy muomalaga "jinoyat-ijroiya" tushunchasi o'rniga "penitensiar tizim" tushunchasining kiritilishi ushbu tizim falsafasini tubdan o'zgartirish uchun asos bo'ladi. Agar e'tibor beradigan bo'lsak, jinoyat-ijroiya atamasida asosiy urg'u jazoni ijro etish bilan bog'langan bo'lsa, penitensiar tizim atamasida, uning lug'aviy ma'nosida ham jazoni ijro etish bilan bir qatorda mahkumga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish orqali jazo maqsadlariga erishish ko'zga tashlanadi. Aynan shu sababli ham ko'plab davlatlarda va xalqaro-huquqiy hujjatlarda ushbu atama qo'llaniladi.

O'zbekiston Respublikasi penitensiar tizimining muhim elementi jinoiy jazolarni ijro etish tizimidir. JIKning 3-bobi qoidalariga muvofiq, jinoyat-ijroiya tizimiga jazolarni va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralari ijro etuvchi muassasalar va organlar kiradi.

Jinoyat-ijroiya tizimi ko'p tarmoqli, ko'p funksiyali ijtimoiy tizim hisoblanadi. Mazkur ta'rif penitensiar tizimga nisbatan ham o'rinlidir.

Penitensiar tizimning samaradorligi muammolari ijtimoiy jarayonlarni boshqarishda maqbullikni ta'minlash, huquqni muhofaza qilish organlarining jinoyatchilikka qarshi kurashish borasidagi faoliyatini yaxshilash va mazkur kurashning samaradorligini oshirish vazifalari birinchi o'ringa chiqayotgan hozirgi sharoitda ularni chuqur tadqiq etish zaruriyatini ko'rsatadi. Har qanday faoliyat, shu jumladan, penitensiar tizim faoliyatini ham uning pirovard natijalariga ko'ra baholash davr talabidir.

Penitensiar tizimning bir elementini samarador deyish o'rinli bo'lmaydi. Chunki jinoyat-ijroiya munosabatlari va amaldagi penitensiar tizim doimiy ravishda rivojlanayotgani bois, tizimning o'zgaruvchi elementlari eskirishi va o'zgargan yangi sharoitlar bilan mos kelmasligi mumkin. Shu sababli, amaldagi penitensiar tizimning samaradorligini o'rganish, ijtimoiy munosabatlarning rivojlanishi tendensiyalarini aniqlash, penitensiar tizimni takomillashtirish maqsadida ularni yanada rivojlantirish yo'llarini prognoz qilish borasida izchil tadqiqot olib borish zarur.

Davlat, umuman olganda, qo'riqlash funksiyasini bajaradi. Ammo ayrim organlar uchun bu asosiy emas, balki qo'shimcha vazifa bo'lsa, boshqa organlar uchun aynan shu funktsiya ularning bosh maqsadini belgilaydi, ayni shu funktsiyani amalga oshirish uchun ham ular tashkil etiladi. Davlat mexanizmining turli bo'g'inlari huquqiy tartibotni qo'riqlash, ta'minlash, himoya qilishni amalga oshiradi, bunda mazkur elementlar birikmasi ayni bir organ doirasida har xil bo'ladi. Bu to'laligicha penitensiar tizimga ham tegishli: uning turli elementlari huquqiy

tartibotni ham qo'riqlash, ham ta'minlash, ham himoya qilishni u yoki bu darajada amalga oshiradi, biroq asosan bu vazifalardan birini bajarishni maqsad qiladi.

Jamiyat rivojining hozirgi bosqichida hokimiyat bo'linishi prinsipi davlat mexanizmi faoliyati va uni tashkil etishning muhim prinsipi hisoblanadi. Davlat hokimiyati davlat organlari va davlat hokimiyatining mansabdor shaxslari – vakillari siyosida davlatga uyushgan hamjamiyat yoki uning muayyan qismi irodasini o'ziga bo'ysundirish qobiliyatidir.

Davlat hokimiyati yuridik jihatiga ko'ra faqat ijtimoiy hodisa sifatida emas, balki davlat hokimiyatini tashkil etish shakllarini, uni amalga oshirish usullarini mustahkamlovchi, davlat organlari tuzilmasini va ular o'rtasidagi munosabatlarni belgilaydigan konstitutsiyaviy-huquqiy institut sifatida ham qaraladi.

Mamlakat iqtisodiy va siyosiy tizimlaridagi o'zgarishlar xususiyatini hisobga olganda, penitensiar tizim maqomining nazariy va amaliy jihatlarini tadqiq etish hozirgi vaqtda alohida qiyinchiliklar tug'diradi. Bu yerda huquqiy davlat g'oyasini idrok etish birinchi darajali ahamiyat kasb etadi.

Huquqiy davlatda jamiyat hayot faoliyatining barcha sohalarida qonun hukmronligi, shaxs erkinligi, inson huquqlari va manfaatlarining daxlsizligi, davlat va shaxsning o'zaro javobgarligi prinsiplari, davlat va jamiyat hayotining muhim prinsiplaridan biri – qonuniylikning mazmuniga jiddiy qo'shimchalar kiritilishi talab qilinadi.

Qonuniylik barcha davlat va jamoat organlari, mansabdor shaxslar va fuqarolar uchun qonunlarning majburiyligi, barcha fuqarolarning qonun oldida tengligi, huquqbuzarliklarga qarshi kurashishning izchilligi va ular uchun javobgarlikning muqarrarligi singari talablarning bajarilishidir.

Hozirgi davrda penitensiar tizim mamlakatimizda islohotlarni ma'rifatli vositalar yordamida, qonuniy tartib-taomillar doirasida, hech kimning huquqlari va manfaatlarini kamsitmasdan amalga oshirish, ammo shu bilan bir vaqtda jinoyatchilikka qarshi kurashni kuchaytirishning kafolatlaridan biri bo'lishi lozim.

Penitensiar tizim bir-biri va boshqa davlat organlari bilan o'zaro aloqador bo'lgan, jinoyatchilikka qarshi kurash olib boradigan davlat organlari tizimini o'zida ifodalaydi. Bu o'zaro hamkorlik (aloqadorlik), ular faoliyatining huquqiy asoslari, shakllari va usullarida mavjud farqlarga qaramay, ular oldida turgan, mamlakatda jinoyatchilikka qarshi kurashishdan iborat bo'lgan umumiy vazifa bilan belgilanadi. Ko'rsatilgan davlat organlaridan har birining muvaffaqiyatli ishlashi mazkur tizimning boshqa bo'g'inlari o'z vazifalarini samarali bajarishlarining zaruriy shartidir. Ular jinoyatchilikka qarshi kurashning barcha bosqichlarida, jumladan, jazoni ijro etishda ham o'zaro hamkorlik qilishlari lozim.

Ulardan har biri faoliyati o'zaro aloqador bo'lib, u jamiyat iqtisodiy va siyosiy rivojlanishining umumiy darajasi, turli bosqichlarda jinoyatchilikka qarshi kurashning xususiyatlari, mazkur organning jinoyatchilikka qarshi kurashdagi o'rni va roli, ularni huquqiy tartibga solish va faoliyat sharoitlari, ularning aniq vazifalari xususiyati bilan belgilanadi.

Mamlakatimizda penitensiar tizim bir qator belgilariga ega:

- O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyaviy asosining elementlaridan biri sifatidagi qonuniylikni muhofaza qilish maqsadida, alohida vakolatlariga ega bo'lgan, maxsus tuzilgan davlat hokimiyati organi tomonidan amalga oshiriladi;

- penitensiar tizim qonun bilan tartibga solingan penitensiar munosabatlarning barcha sohalarida amal qiladi;

- qoida tariqasida, qonunlarning buzilishi tufayli amalga oshiriladi;
- o‘z vazifalarini davlat hokimiyati organlari, mahalliy o‘zini o‘zi boshqaruv organlari, jamoat birlashmalaridan qat’i nazar amalga oshiradi.

Huquqiy davlat mexanizmida penitensiar tizimning yana bir jihatiga e’tiborni qaratish lozim. Bu jihat huquqiy davlatning muhim belgisi – hokimiyat bo‘linishi: qonunchilik, ijro va sud hokimiyati bilan bog‘liq. Huquqiy davlatda boshqa, jumladan, politsiya hokimiyati bo‘lishi mumkin emas. Shu sababli, penitensiar muassasalar mustaqil hokimiyat sifatida qaralishi mumkin emas. Ular yuqoridagi uchlikka kiradigan hokimiyat tarmoqlaridan biriga mansubdir. Aksariyat hollarda mazkur organlar tarkibiy jihatdan ijro hokimiyati organlariga kiradi.

O‘zbekiston Respublikasida jinoiy jazoni ijro etadigan organlar va muassasalar asosan Ichki ishlar vazirligi hamda prokuraturada jamlangan bo‘lib, ushbu organlarga Mudofaa vazirligining intizomiy harbiy qismlari ham kiradi. Ichki ishlar vazirligi, prokuratura va Mudofaa vazirligi ijro etuvchi hokimiyat organlari hisoblanadi.

Har qanday ijtimoiy jarayonning samaradorligi, eng avvalo, uni tashkil etuvchi huquqiy munosabatlar subyektlari tizimi qay darajada oqilona tashkil etilgani va ularning o‘z vazifalarini qay darajada bajarishlari bilan belgilanadi. Jinoiy jazoni ijro etish tizimi o‘zaro aloqador subyektlar – ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jinoiy jazolarni ijro etadigan muassasalar va organlarning yagona boshqaruv kompleksidir. Shunga o‘xshash fikrni A.A. Ignatyev va N.I. Petrenko ham bildirganlar.

JIK 3-bobining mazmunidan O‘zbekiston Respublikasining jinoiy jazoni ijro etish tizimi jazo va boshqa jinoyat-huquqiy ta’sir choralari ijro etuvchi muassasalar va organlardan iborat, degan xulosa kelib chiqadi.

JIK 14-moddasiga muvofiq, O‘zbekiston Respublikasining jazolarni ijro etuvchi muassasalari va organlariga quyidagilar kiradi:

- jarima O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Majburiy ijro byurosi tomonidan ijro etiladi;

- muayyan huquqdan mahrum qilish, axloq tuzatish ishlari, majburiy jamoat ishlari, ozodlikni cheklash, ozodlikdan mahrum qilish va umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazolari ichki ishlar organlari tomonidan yoki sud hukmida ko‘rsatilgan boshqa organ tomonidan ijro etiladi. Muayyan huquqdan mahrum qilish jazosi mahkumning ish joyidagi ma’muriyat tomonidan, shuningdek tegishli faoliyat turlari bilan shug‘ullanish vakolati berilgan ruxsatnomani bekor qilishga vakolatli organlar tomonidan ijro etiladi;

Harbiy xizmatchilarga nisbatan:

- xizmat bo‘yicha cheklash tariqasidagi jazo – harbiy xizmatchi xizmatni o‘tayotgan joydagi harbiy qismlarning (muassasalarning) qo‘mondonligi tomonidan;

- intizomiy qismga jo‘natish tariqasidagi jazo – maxsus tashkil etilgan harbiy qismlar tomonidan ijro etiladi;

- harbiy yoki maxsus unvondan mahrum qilish tariqasidagi qo‘shimcha jazo mazkur unvonni bergan organ tomonidan ijro etiladi.

JIK 15-moddasida O‘zbekiston Respublikasining boshqa jinoyat-huquqiy ta’sir choralari ijro etuvchi muassasalari va organlari ko‘rsatilgan.

O‘zbekiston Respublikasi JIKda belgilangan jazolar va boshqa jinoyat-huquqiy ta’sir choralari ijro etuvchi muassasalar va organlarning vazifalaridan kelib chiqib, jinoyat-ijroiya tizimining vazifalariga quyidagilarni kiritish mumkin:

– jarima, majburiy jamoat ishlari, muayyan huquqdan mahrum qilish, axloq tuzatish ishlari, majburiy jamoat ishlari, xizmat bo'yicha cheklash, ozodlikni cheklash, harbiy yoki maxsus unvondan mahrum qilish, intizomiy qismga jo'natish, ozodlikdan mahrum qilish va umrbod ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jinoiy jazolarni ijro etish;

– shartli hukm qilingan shaxslarning xulq-atvori ustidan nazorat, tibbiy yo'sindagi majburlov choralari, voyaga yetmaganlarga tayinlangan jabrlanuvchidan uzr so'rash, yetkazilgan zararni to'lash yoki bartaraf etish majburiyatini yuklash, maxsus o'quv-tarbiya muassasasiga joylashtirish singari boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralari ijro etish;

– jinoiy jazolarni ijro etuvchi organlar va muassasalarda huquqiy tartibot va qonuniylikni, ularda saqlanayotgan mahkumlar, ularning hududida bo'lgan ishchi-xodimlar, mansabdor shaxslar va fuqarolarning xavfsizligini ta'minlash;

– mahkumlarni mehnatga jalb qilish, ularning umumiy va kasb-hunar ta'limi, kasbiy tayyorgarligini ta'minlash;

– mahkumlarning sog'ligini saqlashni ta'minlash;

– tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshiruvchi organlariga yordam ko'rsatish.

Jinoiy jazoni ijro etish tizimining tuzilmasi haqida gapirganda, shuni qayd etib o'tish lozimki, u quyidagilarni o'z ichiga oladi:

– jinoiy jazolarni ijro etuvchi muassasalarni;

– mazkur tizimning hududiy boshqaruv organlarini;

– jinoyat-ijroiya tizimining markaziy boshqaruv organlarini.

Bundan tashqari, jinoyat-ijroiya tizimiga O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga binoan tuziladigan, mazkur tizimning normal ishlashini ta'minlaydigan muassasalar va organlar: tergov hibsonalari; jinoyat-ijroiya tizimi faoliyatini ta'minlash uchun maxsus tashkil etilgan korxonalar; ilmiy-tadqiqot, loyihalash, davolash, ta'lim muassasalari va boshqa muassasalar ham kirishi mumkin.

Ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazoni ijro etish muassasalarining turlari:

1. umumiy, qattiq va maxsus tartibdagi jazoni ijro etish koloniyalari;
2. tarbiya koloniyalari;
3. turmalar;
4. tibbiy yo'sindagi majburlov choralari ijro etadigan davolash muassasalari;
5. manzil-koloniyalari JIK 9-bobida ko'rsatib o'tilgan.

Bundan tashqari, tergov hibsonalari ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan va xo'jalik xizmatiga oid ishlarni bajarish uchun qoldirilgan shaxslarga nisbatan jazoni ijro etish muassasalari vazifasini bajaradi.

Demak, jinoiy jazolarning aksariyati Ichki ishlar vazirligining muassasalari tomonidan ijro etiladi.

Ta'kidlash lozimki, jahonda jazolarni ijro etish tizimlarining bir nechta turli institutsional modellari mavjud. Jazolarni ijro etish tizimining u yoki bu davlat idorasiga qarashli ekanligiga qarab, bunday tizimlarni tashkil etishning besh modelini farqlash mumkin:

1. jazolarni ijro etish tizimi to'laligicha Ichki ishlar vazirligi oldida hisobdor bo'lgan model;
2. jazolarni ijro etish tizimi to'laligicha Adliya vazirligi tomonidan boshqariladigan model;
3. jazolarni ijro etish tizimi birlashtirilgan Adliya va ichki ishlar (politsiya) vazirligi boshqaruvi ostida bo'lgan birlashtirilgan model;

4. jazolarni ijro etish tizimi Adliya vazirligi tomonidan ham Ichki ishlar vazirligi tomonidan ham nazorat qilinmaydigan alohida davlat departamentining tarkibida bo'lgan model;
5. jazolarning turlari yoki protsessual majburlov choralari turli idoralarning ixtiyoriga berilgan aralash model: hukm qilingan shaxslar saqlanadigan penitensiar muassasalar Adliya vazirligining, dastlabki qamoq joylari esa Ichki ishlar vazirligining ixtiyorida bo'ladi.

Sobiq Ittifoq tarkibiga kirgan bir qator mamlakatlarda, shu jumladan Belarus Respublikasi, Turkmanistonda penitensiar tizim to'liq Ichki ishlar vazirligi tomonidan boshqariladi. Mazkur davlatlarda jazolarning ijrosini Ichki ishlar vaziriga to'g'ridan-to'g'ri bo'ysunadigan Jazolarni ijro etish tizimi departamenti amalga oshiradi. Bu model Sobiq Ittifoqdan "meros" qolgan va u SSSRning boshqa respublikalarida ham qo'llanilgan.

Ammo Sovet Ittifoqi parchalangandan keyin mazkur mamlakatlarning aksariyatida undan penitensiar tizimni boshqarish Adliya vazirligi tomonidan amalga oshiriladigan model foydasiga voz kechdilar. Jazolarni ijro etish vakolatlarini Adliya vazirligiga o'tkazish 1993-yil Ozarbayjon va Estoniyada, 1996-yilda Moldovada, 1998-yilda Rossiyada, 2000-yilda Gruziya, Latviya va Litvada, 2001-yilda Armanistonda, 2003-yilda Qirg'izistonda amalga oshirildi. Shunga o'xshash islohotlar 90-yillarning boshlarida sobiq sotsialistik davlatlarning jazolarni ijro etish bilan Ichki ishlar vazirligi shug'ullangan boshqa mamlakatlarida ham amalga oshirildi, masalan, 1990-yilda Bolgariyada, 1991-yilda Ruminiyada, 1993-yilda Albaniyada.

Bugungi kunda O'zbekistonda tom ma'nodagi penitensiar tizim shakllanishi uchun asta-sekin zarur ijtimoiy, iqtisodiy va huquqiy asoslar yaratilmoqda. Penitensiar tizim shakllanishining ijtimoiy-iqtisodiy asoslari shundan iboratki, davlatda jinoiy jazolarni ijro etish bo'yicha maxsus ijtimoiy institutlar paydo bo'ladi.

Ta'kidlash lozimki, hozirgi bosqichda jazoni ijro etish tizimi tahlili uning insonparvarlashuvi, mahkumning insoniy qadri, qimmati va sha'ni tan olinishi, uning ajralmas huquq va erkinliklari to'laonli kafolatlanishi tendensiyasi mavjudligidan dalolat bermoqda.

Shu bilan birga, tan olish zarurki, qariyb barcha davrlarda penitensiar muassasalar nafaqat davlat mexanizmi, balki jamiyat siyosiy tizimining eng muhim elementlaridan biri hisoblangan. Ammo, biz eski "sovet" tizimi xatolaridan uzoq bo'lishimiz, penitensiar tizimning davlat hokimiyati bilan yaqinligi, davlat siyosiy repressiv kuchiga va quroliga aylanib qolish xavfini oldini olishimiz darkor.

Bizningcha, huquqiy davlatda penitensiar tizim roli mutlaqo yangicha sifat kasb etishi lozim. Repressiv, jazolovchi organlar turkumidan, u tom ma'noda huquqni muhofaza qiluvchi organga aylanishi shart, ya'ni uning butun faoliyati to'la-to'kis fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jamiyat va davlat manfaatlarini muhofaza etishga qaratilishi lozim.

Shu orqali, penitensiar tizim davlat hokimiyatini emas, qonun ustuvorligini ta'minlashga o'z hissasini qo'shadi.

Shunday qilib, penitensiar tizim mohiyatini tushunishga oid fikr va muammolarining tahlili quyidagi xulosalarga kelish imkonini berdi:

- Huquqiy davlatda penitensiar tizimning o'rni va ahamiyati butunlay o'zgarishi lozim.
- U tom ma'nodagi huquqni muhofaza qilish organiga aylanishi kerak.
- Bu penitensiar tizimning faoliyati to'laligicha fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini, jamiyat va davlatning qonuniy manfaatlarini himoya qilishga qaratilishi lozimligini anglatadi.

– Shu tariqa, penitensiar tizim davlatning hukmronligini emas, balki qonun ustuvorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar/Literatya/References:

1. The Philosophy and History of Prisons. Philosophers of Punishment and Penology. // 29043_CH01_1_21.qxd 9/28/05 8:51 AM Page 6.
2. Ўзбекистон юридик энциклопедияси. / Масъул муҳаррир: Н.Тойчиев. – Тошкент: Адолат, 2011. – Б. 365.
3. Samuel H. Pillsbury. Understanding Penal Reform: The Dynamic of Change. Journal of Criminal Law and Criminology. Volume 80 Issue 3 Fall Article 3 – P.729; Шамансуров А.А. Теоретические и прикладные проблемы модернизации пенитенциарной системы. – Ташкент: Fan va texnologiya, 2015. – 216 с.; Борзенко Ю.А. Пенитенциарное правосознание в российском обществе: современное состояние и проблемы развития. Дисс... канд. юрид. наук. – Владимир, 2008. – 176 с.; Оганесян С.М. Пенитенциарная система государства: Историко-теоретический и правовой анализ. Дис. ... докт. юрид. наук. – СПб., 2005. – 315 с.
4. Маҳкумлар ҳуқуқлари: халқаро ва миллий стандартлар. / Ф.Бакаева ва бошқ. – Тошкент: Тафаккур, 2011. – Б. 98.
5. Европейские пенитенциарные правила Комитета министров ООН. – М., 2016. – 136 с.
6. Wilson, David & Reuss, Anne, eds. (2000). "Introduction". [Prison\(Er\) Education: Stories of Change and Transformation](#). Waterside Press. pp. 12–15; Carlson, Peter M., ed. (2013). "Correctional Academic, Career, and Reentry Education". [Prison and Jail Administration: Practice and Theory](#). Jones & Bartlett. p. 108; Камалиева И.Р. Система исполнения наказаний как регулятор социальной нормы. // Вестник Челябинского государственного университета, 2015, № 26 (381). – С. 54.
7. Горбань Д.В. «Комплексные» исправительные учреждения в пенитенциарной системе России на современном этапе её реформирования. // Актуальные вопросы борьбы с преступлениями, 2015 г., № 1. – С. 38.
8. Пенитенциарные системы зарубежных стран. / Под общ. ред. М.П.Мелентьева. – Киев, 1993. – С. 166. (319 с.)
9. Kevin I. Minor and Stephen Parson, "Protective Custody", in Carlson, Peter M. (2015). [Prison and Jail Administration : Practice and Theory \(Third ed.\)](#). Burlington, Massachusetts: Jones & Bartlett Learning. ISBN 1449653057. OCLC 848267914., p. 379.; Спицнадель В.Б., Вележев С.И. Пенитенциарная система: понятие и общая характеристика, соотношение с пенитенциарным правом. // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2003, № 1. – С. 143–151.; Саломатин С.В. Перспективы гуманизации современной российской пенитенциарной системы. // Научные ведомости БелГУ. – 2014. № 16 (187). – С. 214.
10. Vogel, Brenda (2009). [The Prison Library Primer: A Program for the Twenty-First Century](#). Scarecrow Press. p. 176.; Drucker, Ernest (2011). [A Plague of Prisons: The Epidemiology of Mass Incarceration in America](#). The New Press. pp. 115–116.; Балуюев Е.Н. «Пенитенциарная система»: плюрализм подходов к обозначению социально-юридического феномена и средства охраны и защиты законности и правопорядка. // Общество. Среда. Развитие (Terra Humana). – 2010, № 3. – С. 113.
11. Sinel'nikova T.V. Penitentiary System: Theoretical Problems of Definition. // Вестник Владимирского юридического института. – 2014, № 3 (32). – С. 170.
12. Овчинникова А. Пенитенциарная система как форма правовой коммуникации. // Вестник Самарского юридического института. – 2015, № 2. – С. 53.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/4 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).